

Άγγελος Βουτσάς και Τάσος Καραδέδος
Angelos Voutsas et Tasos Karadedos

Η επιθυμία και η απόλαυση στον Μάσιμο Ρεκαλκάτι Le désir et la jouissance chez Massimo Recalcati

Η παρουσίαση που θα κάνουμε σήμερα, είναι το αποτέλεσμα της εργασίας μιας ομάδας – που αποτελείται από την Μαρία Ταλαρούγκα, την Βέρα Ευτυχιάδου, τον Γιάννη Γκιάστα, τον Τάσο Καραδέδο, τον Άγγελο Βουτσά - πάνω στο βιβλίο του Μάσιμο Ρεκαλκάτι, «*Ζακ Λακάν: Επιθυμία, απόλαυση και υποκειμενοποίηση*¹», και ιδιαίτερα στο κεφάλαιο επιθυμία και απόλαυση. Είναι επίσης το αποτέλεσμα της μεταβίβασης που αναπτύχθηκε με το έργο του συγγραφέα των παρουσιαστών αυτής της ομιλίας.

«Ευνουχισμός σημαίνει ότι πρέπει να αρνηθεί την απόλαυση, για να μπορέσει να επιτευχθεί (η απόλαυση), πάνω στην ανεστραμμένη κλίμακα του Νόμου της επιθυμίας».

Αυτή είναι η τελευταία πρόταση του Λακάν στο κείμενο των Γραπτών *Η ανατροπή του υποκειμένου και η διαλεκτική της επιθυμίας στο φροϊδικό ασυνείδητο*².

Ο Ρεκαλκάτι θέτει μ' αυτόν τον τρόπο το μέγα ζήτημα του Λακανικού δόγματος, την αντίθεση που καταλαμβάνουν οι δύο λέξεις, δηλαδή η επιθυμία και η απόλαυση, που καταλήγει στον σχηματισμό δυο αποκλινουσών, μεροληπτικών όσο και δογματικών αναγνώσεων της διδασκαλίας του Λακάν. Στον Ρεκαλκάτι αυτή η άκαμπτη αντίθεση μοιάζει αντιπαραγωγική γιατί και στις δυο οπτικές η κατάληξη είναι ο ακρωτηριασμός κάποιου μέρους αυτής της διδασκαλίας.

Η επιθυμία θα ήταν συμβιβασμένη με την κανονιστική διάσταση του Νόμου, με το Όνομα του πατρός, με τον ευνουχισμό, με τον Άλλο, με την

---

¹ Massimo Recalcati, *Jacques Lacan, Desiderio, godimento e soggettivazione*, Milano, Raffaello Cortina Editore, 2012.

² Jacques Lacan, *Subversion du sujet et dialectique du désir dans l'inconscient freudien*, Écrits, Paris, Seuil 1966, σ. 827.

έννοια του υποκειμένου που μαστίζεται νοσταλγικά από μια αθεράπευτη έλλειψη. Η απόλαυση (jouissance) από τη μεριά της ανατρέπει τις θέσεις.

Ο Άλλος αντικαθίσταται από τον Έναν, τη θέση του υποκειμένου παίρνει το αντικείμενο μικρό (α), στη θέση της έλλειψης του είναι μπαίνει η δύναμη της ακέφαλής ορμής, της «απολαμβάνουσας ουσίας», το όνομα του πατρός υποσκελίζεται από την αιρετική διαβεβαίωση του *sinthome*.

Τι ωθεί τον Λακάν να προχωρήσει στην εξαφάνιση της λέξης επιθυμίας και στη θέση της να βάλει τη λέξη απόλαυση; Η λέξη και η έννοια επιθυμία, και με τις δυο εκδοχές της, ως τα τώρα, η επιθυμία σαν επιθυμία του αντικείμενου του Άλλου – ζηλότυπη εκδοχή – και επιθυμία σαν επιθυμία του Άλλου της οποίας η ικανοποίηση επιτυγχάνεται μέσω της συμβολικής διαλεκτικής της αναγνώρισης, επεκτείνεται από τον Λακάν με το να φέρει στο φως τη μετωνυμική της διάσταση. Έτσι η επιθυμία δεν ικανοποιείται από κάποιο αντικείμενο, πηδάει μετωνυμικά από το ένα αντικείμενο στο άλλο, και καταλήγει να γίνει *επιθυμία από Άλλο, επιθυμία Άλλου Πράγματος*. Αυτή η θέση παράγει αντηχήσεις στη Λακανική θεωρία του υποκειμένου, επειδή ο δομικά μετωνυμικός χαρακτήρας της επιθυμίας φαίνεται να διαχωρίζει το υποκείμενο από οποιαδήποτε σχέση με τον Άλλον καθότι η τάση της να αναβάλλεται, αιωνίως ανήσυχη, ασταθής, σε θέση διαρκούς επανεκκίνησης, δείχνει ότι δεν υπάρχει Αντικείμενο της επιθυμίας που να ενσαρκωθεί στο πεδίο της επιθυμίας ούτε από τον Άλλον, ούτε στο σημείο αναγνώρισης που έρχεται από τον Άλλο σαν απάντηση στο αίτημα του να αναγνωριστεί.

Το υποκείμενο βρίσκεται συσταθέν από την αρχή σαν διχασμένο, εξ αιτίας της ύπαρξης της γλώσσας, η οποία αναιρεί κάθε Απαρχή. Η επιθυμία πηγάζει απ' αυτό το διχασμό, απ' αυτήν τη διαίρεση ως την καθεαυτό εκδήλωσή της. Δεν υπάρχει αρχική ταυτότητα του υποκειμένου. Η ύπαρξή του πρέπει να αντιπροσωπευτεί αλλού, στο σημείο, που βρίσκεται σε ένα τρίτο τόπο. Εκεί ακριβώς δομείται το υποκείμενο, σ' αυτήν την αποδόμηση του εαυτού, χωρίς την οποία είναι αδύνατο να θεμελιωθεί με οποιοδήποτε έγκυρο τρόπο αυτό που ονομάζεται ασυνείδητο.

Ήδη από το σεμινάριο V ο Λακάν διαβάσει την επιθυμία ως αυτό που υπερχειλίζει τη σημαίνουσα διάσταση του αιτήματος, ως ανεξάντλητη υπερβατικότητα, ως έλξη προς το επιπλέον, το άχρηστο, ως αέναα ανικανοποίητο υπόλειμμα που κατακάθεται στο ένθεν της όποιας ικανοποίησης, ως ένα υπόλειμμα διαγραφής.

Η οδός λοιπόν που οδηγεί τον Λακάν προς την απόλαυση είναι η οδός της μετωνυμίας ως έλλειψης του είναι, που προωθείται από το ανικανοποίητο υπόλειμμα, έμφυτο σε κάθε αίτημα και της οποίας έλλειψης η μήτρα βρίσκει τις ρίζες της στην πρωταρχική ισχύ της ανάγκης.

Σ' αυτό το σημείο ο Λακάν παίρνει βοήθεια κατ' αρχάς από τον Σαρτρ. Στο *Είναι και το μηδέν*, διατυπώνεται η θέση ότι η δομή της επιθυμίας είναι σαν ένα είδος *ορμής της έμφυτης απώλειας σε κάθε επιθυμία*. Η παραδοσιακή σχέση μεταξύ επιθυμίας και υποκειμένου ανατρέπεται. Το *désir à être* σημαίνει ότι δεν είναι το υποκείμενο που εκδηλώνεται σαν επιθυμία, αλλά είναι η επιθυμία που δομεί το υποκείμενο. Εδώ λοιπόν έχουμε την υποταγή του υποκειμένου στην επιθυμία. Η επιθυμία λοιπόν δεν είναι ιδιοκτησία του υποκειμένου, κι αυτό ενσαρκώνεται στο ανθρώπινο πάθος, που αποκαλύπτεται σαν ένα πάθος του είναι που, στο βάθος του, είναι καθαρή ορμή της ίδιας της απώλειας. Η επιθυμία βρίσκει στην αντινομία *«toujours indiquée et toujours impossible»* την ουσία της. Το ανθρώπινο πάθος κουβαλάει μαζί του μια δράση εκμηδένισης, μια υποκειμενική απώλεια, όντας ένα σχέδιο προορισμένο να χαθεί. Ο Σαρτρ κάνει εμφανές ότι στο βάθος της η επιθυμία αποκαλύπτεται σαν ένα πάθος άχρηστο, πέραν οποιασδήποτε ηθικής αξίας του Καλού.

Η δεύτερη βοήθεια έρχεται από τον Φρόντ. Στην *Ερμηνεία των ονείρων* ο Φρόντ λέει ότι το υποκείμενο δεν κοιμάται για να ονειρευτεί, γιατί θέλει να μιλήσει, αλλά ονειρεύεται για να υπερασπίσει τον ύπνο. Το όνειρο είναι ο φύλακας του ύπνου. Αυτό είναι μια ναρκισσιστική αναδίπλωση της λήπινο και αποεπένδυση από την πραγματικότητα. Ο Λακάν απευθύνεται στο «επιθυμία να κοιμηθεί» (να χαθεί στον ύπνο) ως ετερογενή ως προς την επιθυμία αιτήματος αναγνώρισης από τον Άλλον. Κι έτσι αναγγέλεται η αποσύζευξη ανάμεσα στην επιθυμία και στην απόλαυση. Η ικανοποίηση του ύπνου φαίνεται ότι πράγματι απελευθερώνει το υποκείμενο από κάθε δεσμό με τον Άλλο. Ο ύπνος είναι μια απόλαυση που ξεφεύγει από τη διαλεκτική της επιθυμίας του Άλλου.

Και το τρίτο σημείο στο οποίο στηρίζεται ο Λακάν, είναι ότι το κείμενο του Φρόντ, όταν μιλάει για τη μορφή του ασυνειδήτου, προσφέρεται σε δυο αναγνώσεις: εκείνης του ασυνειδήτου σαν υποκειμένου της επιθυμίας, και εκείνης του Es σαν έκφραση της διάστασης του καταναγκασμού της επανάληψης της ορμής του θανάτου. Έτσι καταλήγουμε στο ότι η

συνάντηση με την απόλαυση αφορά περισσότερο το πλεόνασμα και όχι την έλλειψη. Είναι συνάντηση με ένα γεγονός που καταργεί την έλλειψη.

Ο Λακάν έχει να αντιμετωπίσει στο εξής τα θεωρητικά παράδοξα που προκύπτουν από τη συστροφή της θέσης της επιθυμίας προς την ήπειρο της απόλαυσης. Κατ' αρχάς εξετάζει τη θέση της Αντιγόνης απέναντι στο Νόμο της Πολιτείας στη γνωστή τραγωδία του Σοφοκλή. Η ανάλυσή του φέρνει στο φως δυο σημεία που αφορούν την σημερινή ομιλία μας. Μιλάει για την «καθαρή επιθυμία», που είναι επιθυμία προς το θάνατο. Αυτό συνδέεται άμεσα με το ότι ο άνθρωπος θέλει το κακό του, θέλει να χαθεί, δεν θέλει τη γατριά του (ομολογημένο από τον ύστερο Φρόιντ, επιβεβαιωμένο από τον Σαρτρ και τον Μπατάιγ). Εκεί οδηγεί η ηθική της επιθυμίας, που επιμένει να μείνει ανυποχώρητη μέχρι το τέλος. Η επιθυμία μπορεί να καταναλώσει το υποκείμενο εξ αιτίας του μετωνυμικού χαρακτήρα της.

Η άλλη σημαντική θέση είναι ότι η Αντιγόνη βρίσκεται «ανάμεσα σε δυο θανάτους». Ο πρώτος θάνατος είναι αυτός του σώματος. Ο δεύτερος θάνατος αντίθετα, αφορά την τομή του σημαίνοντος. Εκτός από την εκμηδένιση της βιολογικής ύπαρξης, το σημαίνον εισάγεται σαν θανατηφόρος παράγοντας που επηρεάζει το ζωντανό σώμα, εισάγοντάς το στη ζωή μόνο μέσω αυτής της εισόδου της πρωταρχικής θανάτωσης. Η αιτιολόγησή του βρίσκεται στη λογική του σημαίνοντος, όταν ένα σημαίνον, αντιπροσωπεύοντας το υποκείμενο για ένα άλλο σημαίνον, καταλήγει στο να σβήνει την ύπαρξη του ζωντανού σώματος εκεί που το αντιπροσωπεύει. Η Αντιγόνη αποφασίζει να διακόψει τη σημαίνουσα αλυσίδα, κάνοντας να συμπέσει το είναι της με το πιο καθαρό σημείο της σημαίνουσας τομής, πετρώνοντάς το. Η απομόνωση από την πόλη είναι και το πέτρωμα του είναι της.

Ο Λακάν, με βάση τη σχέση της απόλαυσης με το πραγματικό, αλλάζει τη σχέση των τριών υποστάσεων στο σεμινάριο VII μεταξύ συμβολικού, φαντασιακού και πραγματικού και επιμένει στη σημασία του τελευταίου. Θα πούμε συνοπτικά ότι η πραγματικότητα είναι μια άμυνα στο Πραγματικό, και ότι αυτή η πραγματικότητα έχει ψευδαισθητικό χαρακτήρα, που συνδέεται άμεσα με τη ψευδαισθητική διάσταση της επιθυμίας, στην προσπάθειά της να ξαναβρεί το χαμένο αντικείμενο της επιθυμίας. Για τον Λακάν η «πρωταρχική απόθεση» του Φρόιντ είναι το πέπλο-κάλυμμα του πραγματικού. Η πραγματικότητα με το πραγματικό έχουν μια σχέση ετερογένειας. Εκεί που υπάρχει το ένα αποκλείεται το άλλο. Η τάση προς επανάληψη των μνημονικών ιχνών του Φρόιντ, με τα οποία

διαστρωματώνεται το ασυνείδητο, αξιοποιείται από τον Λακάν για να πει: το σημαίνον και η απόλαυση τείνουν να συμπίπτουν, να διατέμνονται το ένα με το άλλο, με την έννοια ότι το ίχνος(σημαίνον) γίνεται το αίτιον της επανάληψης(απόλαυση). Η σχέση μας με την πραγματικότητα υποστηρίζεται από μια «θεμελιώδη ψευδαίσθηση». Αναζητάμε στην πραγματικότητα το χαμένο μας αντικείμενο, το «απόλυτο Άλλο του υποκειμένου». Εδώ δεν είμαστε μακριά από τη Φροϋδική έννοια της ορμής του θανάτου (Trieb) και την Λακανική έννοια της απόλαυσης. Δεν είμαστε μακριά όμως και από το πεδίο του Das Ding. Ο Λακάν ξαναδιαβάζει τον Φρόντ στο σεμινάριο VII προβάλλοντας και αναδεικνύοντας το βάρος της ακέφαλης ορμής του θανάτου, ενδιαφέρεται να αποδώσει στην ψυχαναλυτική δογματική όλο το βάρος της ορμής. Επικαλείται τον πρωταρχικό, πρωτόγονο χαρακτήρα αυτής της διαίσθησης στην εμπειρία μας, που ονόμασε ότι ανήκει σε μια περιοχή αναφοράς στο Πράγμα. Σ' αυτήν την προοπτική η συμβολική τάξη, ο Άλλος, μοιάζει με αμυντική οργάνωση ως προς τη δυνατότητα τραυματικής εισβολής της ορμής του θανάτου. Έτσι μορφοποιείται μια άμυνα πριν δημιουργηθούν οι συνθήκες απόθησης.

Το Πράγμα είναι σε πλήρη αντιστοίχιση με το Das Ding, το χαμένο αντικείμενο, το αντικείμενο της πρώτης – μυθικής – ικανοποίησης, που αφήνει πίσω της μιας διέγερση που διαπερνά το σώμα σαν ίχνος. Σαν δείκτης της απόλυτης απόλαυσης, που σβήνεται εκεί που γράφεται. Το Πράγμα είναι στην ουσία μη-Πράγμα καθότι διαγραμμένο από τη δράση του σημαίνοντος. Ο Άλλος παίζει πάντα ένα ρόλο αναχώματος, απέναντι στην άλωση από το Πράγμα. Το Πράγμα θα είναι πάντα καλυμμένο από το συμβολικό, κρατημένο σε απόσταση, για να μην αποβεί καταστροφικό για το υποκείμενο. Το πράγμα διαθέτει τρία χαρακτηριστικά: εκτός νοήματος, χαμένο, ανευρίσκεται σε άλλο πράγμα. Δεν κυβερνάται από το συμβολικό αν και είναι αποτέλεσμα του συμβολικού. Ως εκδήλωση του Πραγματικού, το Πράγμα επιδεικνύει ένα πλεόνασμα τόσο ως προς τις φαντασιακές ταυτίσεις – το Πράγμα δεν είναι εικόνα – όσο και ως προς τη σημαίνουσα αλυσίδα – ως βουβή πραγματικότητα, δεν είναι γλώσσα, αλλά μια οπή στο εσωτερικό της γλώσσας.

Το Πράγμα είναι εκτός νοήματος, μα υφίσταται τις συνέπειες της δράσης του σημαίνοντος. Το τελευταίο προσβάλλει το αρχέγονο πραγματικό, και αυτό καθίσταται ένα κεντρικό κενό, ένα χαμένο αντικείμενο, ένα μη-Πράγμα. Το κενό του Πράγματος γίνεται η προϋπόθεση

της δόμησης του ορμικού σώματος. Αυτό σημαίνει ότι το Πράγμα είναι αίτιο της επιθυμίας. Το ίχνος που αφήνει, οι συντεταγμένες της ευχαρίστησης που αυτό άφησε να καθιζάνει στο ασυνείδητο του υποκειμένου είναι αυτές που δομούν την κίνηση της επιθυμίας ως θεμελιωδώς ψευδαισθητική, στοχευμένη στο να ξαναβρεί στον κόσμο της αντίληψης τα αρχικά ίχνη που εγγράφηκαν σαν ίχνη απόλαυσης. Η επιθυμία λοιπόν παίρνει και μια νέα συνάρθρωση: Η επιθυμία δεν εξαρτάται από την επιθυμία του Άλλου, αλλά από ένα αντικείμενο που την προκαλεί, από το αντικείμενο μικρό (α) ως υπόλειμμα του Πράγματος, ως αντικείμενο αίτιο της επιθυμίας.

Το αντικείμενο μικρό (α) φαίνεται ως το πραγματικό υπόλειμμα της συμβολικής επενέργειας της διαγραφής του Πράγματος που επιτελείται από τον Άλλο. Είναι η παράδοση σύνθεση από δυο αντιτιθέμενες ώσεις: είναι αυτό που έχει χαθεί εξ αιτίας της δράσης του Άλλου επί του Πράγματος και είναι αυτό που παραμένει απ' αυτό που έχει χαθεί ως αντικείμενο που προκαλεί την επιθυμία. Δεν συμπίπτει με την απόλυτη απόλαυση, αλλά περισσότερο με μια απόλαυση υπολειμματική, εντοπισμένη, περιτετμημένη από το σημαίνον και που δίνει στο υποκείμενο τη φαντασιακή δυνατότητα να συμψηφίζει την απώλεια της απόλαυσης που παράγεται από τη θανατηφόρα δράση του σημαίνοντος. Το αντικ. μικρό (α) εκφράζει αυτό το απωλεσθέν αντικ. – διαγραφέν από το σημαίνον – και το υπόλειμά του δίνει τη δυνατότητα στο υποκ. να πραγματοποιήσει μια νέα εκδοχή της απόλαυσης, την υπεραπόλαυση, plus de jouir.

Ο Ρεκαλκάτι, στην αντίθεση επιθυμία και απόλαυση, επανέρχεται στον Λακάν των στιγμών του έργου του, όπου η αντίθεση αφήνει τη θέση της σ' ένα αμοιβαίο μπαστάρδεμα.

Η πρώτη στιγμή αφορά τη σχέση υποκειμένου και γλώσσας. Για τον Λακάν η γλώσσα ταυτίζεται με τον τόπο του Μεγάλου Άλλου. Αφενός δεν υπάρχει υποκείμενο Ένα που να μην είναι αποτέλεσμα των επικαθορισμών των σημαινόντων του Άλλου, αφετέρου δε, λείπει στον Άλλο το φαλλικό σημαίνον. Αυτό σημαίνει ότι ο Άλλος δεν είναι ικανός να στηρίζει τη μοναδικότητα της ύπαρξης του υποκειμένου. Έλλειψη η οποία ανοίγει ένα κενό, μια οπή στο σύστημα του Άλλου. Δηλαδή ο Άλλος καθορίζει τον Ένα και ο Ένας είναι πλεόνασμα στο πεδίο του Άλλου.

Η δεύτερη στιγμή αφορά στο ότι ο Ένας δεν είναι μόνο ο Ένας του εναδικού χαρακτηριστικού, ο Ένας που ταυτοποιεί το υποκείμενο, αλλά και ο Ένας της απόλαυσης που είναι αποδεσμευμένος από τον Άλλο, έξω από

κάθε σχέση με τον Άλλο, καθόσον αποκομμένη από την σημαίνουσα άλυσο. Κατά συνέπεια λοιπόν αυτή η απόλαυση -ακέφαλη ορμή της απόλαυσης- αν, ως ανυπότακτη στο σημαίνον είναι σε μη-σχέση με τον Άλλο, συνεπάγεται ότι το υποκείμενο είναι πάντα σε σχέση αδύνατη με αυτή την ίδια την απόλαυση. Δεν επέρχεται πλήρης έκλειψη του υποκειμένου κάτω από την άμορφη πλημμυρίδα της απόλαυσης, γιατί το υποκείμενο δεν μπορεί-εξαιτίας της ύπαρξης της γλώσσας- να καταργήσει την απόσταση που το χωρίζει από το σώμα. Ο Ένας δεν μπορεί να συμπίπτει με τον ίδιο. Αυτό θέλει να πει ότι ο Ένας που απολαμβάνει ως μοναδικός δεν είναι ποτέ χωρίς τον Άλλο, γιατί δεν καταφέρνει ποτέ να συρράψει την απόσταση που επιφέρει το σημαίνον μεταξύ σώματος και απόλαυσης, το σχίσμα που χωρίζει το σημαίνον και το σώμα.

Η Τρίτη στιγμή αφορά το Πράγμα. Αυτό από τη μια μεριά είναι ανυπότακτο σε κάθε δυνατή σημαίνουσα αναπαράσταση και από την άλλη δεν μπορεί να υπάρχει Πράγμα χωρίς τον Άλλο, καθόσον το Πράγμα είναι αυτό που υφίσταται από το σημαίνον. Το Πράγμα δεν συνδέεται μόνο με τον Ένα της απόλαυσης αλλά και με τον Άλλο. Από το κεντρικό του κενό εκπορεύεται η επιθυμία του υποκειμένου ως επιθυμία του Άλλου. Αυτό σημαίνει ότι η απόλαυση δεν είναι σε μια θέση αντίθεσης με την επιθυμία καθότι το Πράγμα και ο Άλλος, η απόλαυση του Ενός και η επιθυμία του Άλλου, είναι σχέση εγγενής. Ο Ένας στον Άλλο και αντιστρόφως.

Αν η επιθυμία έρχεται από τον Άλλο και η απόλαυση από το Πράγμα το υποκείμενο θα τείνει να αναζητά στον Άλλο αυτό που του λείπει και η δομή του θα είναι δομή έλλειψης του είναι. Η επιθυμία θα είναι άνοιγμα προς τον Άλλο ως αίτημα αναγνώρισης από τον Άλλο σαν υποκείμενο διχασμένο στην αναζήτηση αυτού που του λείπει. Η δε απόλαυση ως προερχόμενη από το Πράγμα θα είναι αυτιστική, κλειστή στον Άλλο, μη διαλεκτική, ακέφαλη, χωρίς υποκείμενο και θα πλήττει την Λακανική θεωρία του υποκειμένου και της επιθυμίας. Ο Λακάν εντάσσει την απόλαυση του Ενός στην θεωρία του υποκειμένου ως διχασμένου, ως υποκείμενο της επιθυμίας του Άλλου, αναδεικνύοντας τις συναρθρώσεις τους.

Κατά τον Μάσιμο Ρεκαλκάτι ο Λακάν με αυτό το μπρος πίσω της επιθυμίας στην απόλαυση παρουσιάζει τη διαδικασία της υποκειμενοποίησης ως κίνηση του Άλλου προς τον Ένα και του Ενός προς τον Άλλο. Σ' αυτή την προοπτική υποδεικνύει ότι η επιθυμία είναι επιθυμία

του Άλλου, την ίδια στιγμή όμως, να διατηρεί την επιθυμία να επιθυμεί. Το εξηγεί ήδη από το σεμινάριο V. Υφίσταται μέσα στην επιθυμία ένα εμμένον ατομικής πραγμάτωσης, το οποίο βάζει σε αντιπαράθεση την επιθυμία του Ενός με την επιθυμία του Άλλου, μέχρι να φτάσει σε μια αναγνώριση της ίδια επιθυμίας αποκομμένη απ' τον Άλλο.

Το αλλοτριωμένο ανήκειν του υποκειμένου στον Άλλο, εμπεριέχει πάντα ένα ενικό υπόλειμμα, το αντικείμενο μικρό (α) που αποδεικνύεται ανυπότακτο στον Άλλο παρότι το παρήγαγε. Η ύπαρξη μιας απόλαυσης δεν αποκλείει τη διάσταση της σχέσης με την αβυσσαλέα ετερότητα της μη-σχέσης. Γνωρίζουμε από το σεμινάριο XX ότι η σεξουαλική σχέση είναι συνδεδεμένη με τη φαλλική κλίση της απόλαυσης ως απόλαυσης το Ενός. Αυτό όμως δεν αποκλείει μια μη-σχέση μεταξύ του Ενός και του Άλλου. Με άλλα λόγια αυτή η κίνηση μοναδικής συνάντησης με τη μή-σχέση, κίνηση του Ενός προς τον Άλλο, της απόλαυσης προς την επιθυμία, ονομάζεται από τον Λακάν «αγάπη».

Η αγάπη ως δυνατότητα σύγκλισης του Ενός με τον Άλλο, είναι για τον Λακάν εμπειρία «ορμικής μεταστροφής». Εδώ βρίσκεται ένα από τα κλειδιά της λακανικής επινόησης. Η ορμή, ως ακέφαλη δύναμη, είναι συνεχής, χωρίς παύσεις, χωρίς απουσίες ή διακοπές. Η επιθυμία, αντίθετα, είναι ομολογή της λειτουργίας σε έκλειψη του φαλλού, μια εμφανίζεται μία εξαφανίζεται, μια υπάρχει μια δεν υπάρχει μία αναδύεται μια καταδύεται. Η αγάπη ως ορμική μεταστροφή σημαίνει ότι η απόλαυση του Ενός μπορεί να συνδεθεί με την επιθυμία του Άλλου.

Το ορμικό σώμα δεν μπορεί να υποταχθεί εξ' ολοκλήρου στο αίτημα, το πεδίο της σημαίνουσας άρθρωσης δεν εξαντλεί το είναι της ορμής. Υπάρχει μια πλευρά πραγματική, εκτός σημαίνοντος, χωρίς λέξεις. Δεν μπορεί να μορφοποιηθεί όλη η ορμική δύναμη. Ένα μέρος της μένει χωρίς υποκειμενοποίηση, θέμα που σχετίζεται με την μετουσίωση. Η ορμή ως δύναμη ιδιαίτερα θετική μπορεί και να ικανοποιείται στην ίδια της την δραστηριότητα, δεν ικανοποιείται με την ανεύρεση του αντικειμένου αλλά ικανοποιείται στην ίδια του την κίνηση. Μ' αυτή την έννοια το αντικείμενο δεν είναι αυτό που κλείνει την ορμή αλλά το κενό που επιτρέπει την σταθερή της δύναμη. Από την άλλη μεριά η επιθυμία ως επιθυμία του Άλλου δεν είναι η σταθερή και θετική δύναμη όπως η ορμή αλλά έλλειψη του είναι και έτσι παραμένει σε σχέση με το υποκείμενο. Το υποκείμενο δεν είναι κύριος της επιθυμίας γιατί διχάζεται από τη δράση της ορμής. Η επιθυμία μοιάζει ως

παράγωγο του αντικειμένου καθόσον απολεσθέν και μετακινημένο στο πεδίο του Άλλου.

Ο Λακάν αφήνοντας να διαφανεί η αγάπη ως δυνατότητα σύγκλισης επιθυμίας και απόλαυσης, δείχνει το διακύβευμα του αναλυτικού αγώνα, ως διαδικασία υποκειμενοποίησης που δραστηριοποιεί η ανάλυση. Αυτή στοχεύει στην ενσωμάτωση της ώσης της ορμής στην ίδια, μοναδική (singular) διάσταση της επιθυμίας. Είμαστε κοντά στην φροϋδική μετουσίωση. Αναρωτιέται ο Ρεκαλκάτι αν η ικανότητα του υποκειμένου να μετουσιώνει την ορμή να μπορεί να τίθεται ως τέλος της ανάλυσης. Η ικανότητα μετουσίωσης είναι μια δυνατότητα κατά τον Λακάν που παράγεται από τον μετριάσμό της θεμελιακής φαντασίωσης που επιτρέπει την ορμική πλαστικότητα και δυνατότητα να παράγει νέες μορφές. Η αγάπη είναι μια δυνατότητα μετουσίωσης καθότι ενώνει την επιθυμία με την απόλαυση. Στην αγάπη το υποκείμενο όπως και στην επιθυμία είναι ελλιπές και το αντικείμενο είναι στο πεδίο του Άλλου. Ενώ η επιθυμία ως μετωνυμία της έλλειψης του είναι, επιφέρει τη συνεχή εναλλαγή του αντικειμένου, και καθιστά το Ίδιο ανικανοποίητο, η αγάπη καθιστά το Ίδιο Νέο ή, αν προτιμάτε, βρίσκει το Νέο στο Ίδιο³. Με αυτήν την έννοια η επιθυμία—μέσω της μεταστροφής της αγάπης—μπορεί να ανυψώσει ένα αντικείμενο στην αξία του Πράγματος. Ενώ η απόλαυση απαιτεί την επανάληψη του ίδιου ενώ το αντικείμενο είναι αδιάφορο, η αγάπη μεταστρέφει την απόλαυση προς την επιθυμία. Αποσπά τον Άλλο από τον Ένα, ή, αν θέλετε, υποχρεώνει τον Ένα να εκτεθεί στον Άλλο. Σ' αυτήν την περίπτωση η αγάπη δρα αλλοιώνοντας το περικλειστο Ένα της απόλαυσης εκθέτοντας την επιθυμία του υποκειμένου στην πραγματική ύπαρξή του Άλλου.

Ο Ρεκαλκάτι επιστρέφει στο δεσμό μεταξύ επιθυμίας και απόλαυσης με αναφορά στο ιερό τέρας του Λακανικού έργου: «Η ανατροπή του υποκειμένου και η διαλεκτική της επιθυμίας».

Ο Λακάν σ' αυτή τη σχέση μεταξύ επιθυμίας και απόλαυσης παρουσιάζει τρεις θέσεις:

Πρώτη θέση. Η απόλαυση είναι αδύνατη σε όποιον μιλά και σε όποιον

---

³ «Mentre il desiderio come metonimia della mancanza a essere produce, nel ricambio continuo dell'oggetto, la stessa insoddisfazione, l'amore rende lo Stesso Nuovo o, se si preferisce, coglie il Nuovo nello Stesso», in Massimo Recalcati, *Jacques Lacan, Desiderio, godimento e soggettivazione*, Milano, Raffaello Cortina Editore, 2012, σ. 323.

έχει υποταχθεί στον απaráκαμπτο Νόμο του ευνουχισμού, που είναι ο Νόμος της ομιλίας. Γιατί ο νόμος θεμελιώνεται πάνω στην απαγόρευση αυτή. Είναι μια θέση που έρχεται κατευθείαν απ' το Σεμινάριο VII, όταν ο Λακάν υπενθυμίζει την υπέρθεση από τον Κλοντ Λέβι Στρώς των νόμων του πολιτισμού επί εκείνων της φύσης και είναι η απαγόρευση της αιμομιξίας προϋπόθεση για να υπάρξει η ομιλία. Η απόλαυση του Πράγματος είναι αδύνατη γιατί ο Νόμος του Λόγου την καθιστά τέτοια. Ο Νόμος εισάγει ένα όριο φράσσοντας τον δρόμο στην αιμομικτική απόλαυση, είναι όμως η ίδια η απόλαυση, που επιβάλλει ένα όριο στη λειτουργία του Νόμου, εισάγοντας στο πεδίο του Άλλου κάτι που ο Άλλος δεν μπορεί να κανονίσει πλήρως, χωρίς σκάρτο. Έτσι ο Νόμος εξανθρωπίζεται καθόσον είναι υποχρεωμένος να εμπεριέχει το όριο (το αδύνατο) της απόλαυσης.

Ο θάνατος του πράγματος γεννά την επιθυμία όπως είναι και η θέση του Λακάν στο λειτουργία και πεδίο. Ο νόμος εγγράφει στον άνθρωπο την διάσταση του αδύνατου ως αυτό που θεμελιώνει την δυνατότητα της επιθυμίας ως υπερέχουσας δύναμης, ώστε να οδηγεί προς « Άλλο Πράγμα». Η επιθυμία ανοίγεται στο μελλοντικό στο μη ειδωθέν, στο αναμενόμενο να συμβεί, και τα συνδυάζει ο Λακάν με την αγρυπνία την προσευχή την επανάσταση την προσμονή. Αν η ορμή είναι επανάληψη του ίδιου Πράγματος, η επιθυμία είναι υπέρβαση, απαίτηση άλλου Πράγματος.

Η δεύτερη θέση του Λακάν στην ανατροπή του υποκειμένου αφορά την ουσιαστική δομή της «ασυνείδητης επιθυμίας» η οποία κατά τον Φρόντ είναι αιμομικτική. Ο Φρόντ τοποθετεί την απαγόρευση της αιμομιξίας ως τον πρωταρχικό Νόμο και οι υπόλοιπες πολιτισμικές εκφύσεις προέρχονται απ' αυτόν. Ταυτίζει την αιμομιξία ως την θεμελιακή επιθυμία και ο Νόμος εγγράφει αυτήν την επιθυμία ως αδύνατη στον άνθρωπο. Είναι μόνον η απαγόρευση που αποκαλύπτει το Πράγμα της απόλαυσης ως αιμομικτικό. Ο νόμος εισάγει μια απόσταση ανάμεσα στο υποκείμενο και το Πράγμα ούτως ώστε να μην πάρει τον καταστροφικό δρόμο της «θανατηφόρου απόλαυσης», γιατί το αντικείμενο της αιμομιξίας το οποίο θα ήταν η απόλυτη απόλαυση είναι ένα απαγορευμένο αγαθό.

Η Τρίτη και τελευταία θέση είναι εκείνη που προτάσσει την αναλυτική υπόσχεση ως υπόσχεση δεσμευμένη στην μοναδική πρόσληψη της ίδιας επιθυμίας. Αν για τον Αριστοτέλη η ευτυχία είναι η έκβαση μιας πειθαρχίας της θέλησης, αν για τον Κάντ και τον Σάντ, κατά αντίθετους τρόπους αλλά συγκλίνοντες, η ευτυχία είναι αρνούμενη στην ανθρώπινη ύπαρξη καθότι

υποδουλωμένη σε έναν προστακτικό Νόμο που καταλύει την επιθυμία (Οφείλεις!/Απόλαυσε!), για τον Λακάν στην ανάλυση παίζεται μια άλλη ιδέα της ευτυχίας. Αυτή αφορά τη σχέση του υποκειμένου με την ανυποχώρητη μοναδικότητα (singolare) της επιθυμίας. Στον κέντρο της αναλυτικής υπόσχεσης είναι μια εκδοχή της θυσίας εναλλακτική της νεύρωσης και αφορά τη διάκριση της συμβολικής από τη φαντασιακή εκδοχή της θυσίας. Η φαντασιακή λατρεία της θυσίας προάγεται από το Υπερ-εγώ ως τόπος μιας παρανόησης αποφασιστικής του Νόμου ως ηθικού μαζοχισμού, ως νέκρωσης της απόλαυσης και της ζωής. Στο κέντρο της ηθικής της θυσίας είναι η λατρεία της ενοχής και της τιμωρίας. Το υπερεγώ είναι η μορφή που υποδουλώνει με την άκαμπτη διοίκηση του. Η συμβολική θυσία αντιθέτως επιβάλλεται από το Νόμο του ευνουχισμού στο όνομα του εξανθρωπισμού της ζωής και όχι της μαζοχιστικής της απονέκρωσης. Σ' αυτή την περίπτωση ο Νόμος δεν είναι ο τόπος μιας καταπίεσης αλλά εκείνος της απελευθέρωσης. Σε τι μπορούμε, αναρωτιέται ο Λακάν να συνοψίσουμε τον Νόμο του ευνουχισμού; Είναι η φράση που κλείνει συμπερασματικά την Ανατροπή και κάνει μια αξιοθαύμαστη σύνθεση της «αναλυτικής επαγγελίας»:

«Ευνουχισμός σημαίνει ότι πρέπει να αρνηθεί την απόλαυση, για να μπορέσει να επιτευχθεί (η απόλαυση), πάνω στην ανεστραμμένη κλίμακα του Νόμου της επιθυμίας».